

Марија М. Недељковић-Правдић

Докторанд Факултета политичких наука Универзитета у Београду
Докторанд Филолошког факултета Универзитета у Београду
Political Officer European Union Office in Kosovo / EU Special Representative
marija.nedeljkovic@eulex-kosovo.eu, marija.teacher@yahoo.com

МАЊИНСКА ОБРАЗОВНА ПОЛИТИКА НА КОСОВУ – ПРАВНА РЕГУЛАТИВА И ПАРАЛЕЛНИ СИСТЕМИ ОБРАЗОВАЊА¹

Апстракт

У раду се анализирају постојећи правни механизми заштите мањинских језичких права у албанском образовном систему на Косову, као и њихова имплементација у пракси. Постојање српског и албанског образовног система омогућило је овим заједницама образовање на матерњем језику. Иако је право на образовање на матерњем језику законом загарантовано и осталим етничким заједницама на Косову, у пракси се дешава да заједнице то право не могу да остваре на одговарајући начин. У раду се, поред наведеног, указује и на остале проблеме са којима се суочавају етничке заједнице на Косову, као и на неопходност промене постојеће образовне језичке политике у албанским и српским школама.

Кључне речи: етничка заједница, мањина, образовање, језичка политика, закон, матерњи језик.

1. УВОД

У стручној литератури постоји схватање да су постојање демократског друштва и заштита мањинских људских права основни предуслови за решавање

¹ Ауторка би напоменула да је службени назив Аутономна Покрајина Косово и Метохија, понекад скраћено Космет, КиМ, Косово – аутономна покрајина у саставу Републике Србије према важећем Уставу Републике Србије из 2006. године. Сам назив Косово и Метохија скоро је у потпуности потиснут из употребе на територији Косова, са изузетком северног дела, пре свега због етимолошког значења речи метох – црквени посед. Албанци користе назив Косова, док је у стручној страниј литератури најчешће коришћени назив Косово, па ће и ауторка овог рада користити назив Косово.

и отклањање националних проблема и етничких сукоба (Радушки 2008; Становчић 2008; Исаковић 2002). Питање на које још увек немамо одговор јесте постојање етничких сукоба и у развијеним демократским земљама. „То значи да демократски систем сам по себи не искључује национализам, неравноправност, асимилацију и дискриминацију, јер је он битан, али не и довољан услов за добар положај и заштиту права националних мањина” (Радушки 2008: 236). Пракса је показала и да многи други фактори историјске, политичке, економске и културне природе утичу на положај националних мањина, односно на *modus vivendi* мањинског и већинског становништва на одређеној територији. Када говоримо о самом концепту „националне мањине”, можемо рећи да у политичкој и правној теорији не постоји општа сагласност око тумачења овог појма. Углавном се полази од прагматичног схватања да сам концепт треба схватити у складу са националним, верским, језичким и културним специфичностима земље у којој дата мањина живи (Кукић 2001), односно полазећи од помало идеалистичног схватања да се мањинска права могу најбоље решити „у атмосфери у којој се појединац цени више него држава” (Становчић 2008: 487).

Појам „мањине” (етничке, националне, културне и лингвистичке) ћемо стога и схватити и дефинисати сагласно са дефиницијом појма мањинског језика. Европска повеља о регионалним или мањинским језицима (енг. European Charter for Regional and Minority Languages) мањинске језике дефинише као „језике који су традиционално у употреби на одређеној територији једне државе од стране држављана те државе који чине бројчано мању групу од остатка становништва те државе” (Становчић 2008: 490). Дефиницију бисмо за потребе нашег истраживања употпунили и правним нормирањем у смислу схватања мањинских група као посебних и одвојених група присутних на одређеној територији, одређених верским, националним, језичким и културним карактеристикама које их разликују од већинске популације на датој територији (Кукић 2001; Paulston and Heidemann 2006).

На Косову, међутим, и сам појам мањине или групе добија другачију конотацију и схвата се у пежоративном смислу, посебно од стране косовских Срба, за које је Косово део Републике Србије у којој они себе не виде као националну мањину. У косовском Уставу се за означавање и дефинисање мањинске групе често користи појам етничке заједнице (енг. ethnic community) (Stevens 2009; Baldwin 2006; European Centre for Minority Issues – ЕСМИ 2012а; Устав Косова члан 57(1)). На територији Косова све заједнице, изузев Албанаца² представљају мањину (Baldwin 2006).

2 Албанци су мањинска заједница у општинама на северу Косова (Зубин Поток, Лепосавић, Косовска Митровица и Звечан), а у јужном делу Косова, Албанци су мањинска заједница у општини Штрпце.

Мањински језици су изложени друштвеним, политичким и економским притисцима, а образовна мањинска језичка политика може да послужи као средство за њихово промовисање и очување (Hornberger 1998: 439–440). Приликом разматрања мањинске образовне политике на Косову поћи ћемо од схватања да свако има право да користи било који језик или као матерњи или као додатни језик и да су притом сви језици једнаки (Kymlicka and Patten 2003: 7–8). На територији Косова је неоспорна веза између политике и језичке политике³. У складу са тим, ни мањинску образовну политику на Косову не можемо посматрати одвојено од друштвено-политичких и економских односа моћи, али можемо поћи од схватања да доминантност или угроженост језичких права говорника неког језика не одређује њихов број, већ позиционирање у друштву, односно обрасци језичке употребе (Hornberger 1998).

И поред тога што постоје бројни извештаји и радови (Центар за деполитизацију косовског друштва 2011; Demaj and Vandembroucke 2013; Сикимић 2010; Милорадовић 2002; КСАМ 2013; ОЕБС 2006; ОЕБС 2008; ОЕБС 2009а; ОЕБС 2010; ОЕБС 2011; ОЕБС 2012а; ОЕБС 2012б) који указују на недовољну имплементацију законских аката, пре свега Закона о употреби језика на Косову (бр. 02/Л-37 о употреби језика)⁴ и косовски Срби и косовски Албанци остварују једно значајно право, а то је право на приступ образовању, што не можемо тврдити за све мањинске заједнице које живе на територији Косова. У том смислу је битно напоменути да косовски Срби то право остварују на матерњем језику, услед постојања паралелног система образовања, док су остале мањинске заједнице у датим условима на одређени начин приморане да се „приклоне” српском или албанском образовном систему.

Основни циљ рада је приказ законских регулатива у области мањинске образовне политике на Косову и испитивања утицаја институционалне подршке на имплементацију постојећих правних норми у датој области. Сматрамо, такође, да је циљ истраживања и идентификовање појава насталих као последица делимичне имплементације правних аката које се тичу мањинске образовне политике на Косову. У складу са оваквим поставкама, пажњу ћемо усмерити на анализу корпуса постојећих правних докумената о мањинској образовној политици на Косову. У ту сврху служићемо се и емпи-

3 Детаљније о развоју албанског образовног система пре и после сукоба на Косову видети Sommers and Buckland 2004; Vache and Taylor 2003.

4 Закон о употреби језика на Косову усвојен је 2001. године УНМИК-овом уредбом бр. 2001/9 од 15. маја 2001. године. По овом Закону српски и албански језик постају званични језици на територији Косова. Иако су званично у употреби два службена језика, дати језици се готово и не користе на подручју где косовски Срби и Албанци не чине већинско становништво.

ријским извештајима релевантних актера о поштовању језичке политике на Косову, пре свега у домену образовне политике.

2. МАЊИНСКА ОБРАЗОВНА ПОЛИТИКА У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Мањинско језичко образовање увек подразумева учење мањинског језика у одређеној мери. Главна сврха овог образовања је едукација мањинских група посредством матерњег језика као когнитивног и делотворног инструмента спознаје света, а понекад и као начина побољшања и овладавања језиком већинске заједнице. У складу са оваквом поставком је и схватање да важност мањинског језичког образовања није само везана за припаднике мањинске групе, већ и за већинску заједницу (García, Skutnabb-Kangas and Torres-Guzmán 2006).

Хашке препоруке о праву на образовање националних мањина (енг. The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities)⁵ усмерене су ка образовним мерама и нису свеобухватне, већ служе као општи оквир и смернице државама у процесу развоја мањинске образовне политике (Extra and Gorter 2001: 25). У Европској оквирној конвенцији о националним мањинама (енг. The Framework Convention for the Protection of National Minorities) и у Европској повељи о регионалним или мањинским језицима (енг. European Charter for Regional and Minority Languages) наилазимо на неку врсту европског стандарда мањинске језичке политике. У том смислу је битно истаћи да се у Европској оквирној конвенцији о националним мањинама истиче „охрабрење за неговање културе, језика и историје националних мањина и код већинске заједнице” (члан 12) и „признавање права мањинским заједницама да уче на матерњем језику” (члан 14). То значи да сви грађани морају да буду информисани путем курикулума о националним мањинама, као и да припадници мањинске језичке групе имају право да добију бар неку минималну наставу на матерњем језику. Са друге стране, Повеља је далеко детаљнија и сложенија када се говори о употреби мањинских језика у образовању. У суштини се прави подела на четири категорије ситуација које су могуће на терену. У првој категорији нема наставе на језицима националних мањина (нпр. случај сатерландског (сатерфризијског) језика у Немачкој), док је у другој категорији мањински језик предмет у школи, где је већински језик језик наставе (случај у већини европских земаља). У трећој категорији и мањински и већински језик се користе као језик наставе, а у четвртој категорији мањински језик је језик наставе, а језик

5 Препоруке је објавила Европска организација за безбедност и сарадњу у Европи – ОЕБС у октобру 1996. године.

већинске заједнице се изучава као предмет. За последње две категорије, за разлику од друге категорије, можемо рећи да нису веома честе и карактеристичне су за далеко мањи број европских земаља, углавном оних у којима је употреба мањинског језика ограничена на одређени ниво образовног система или на одређене врсте школа (нпр. баскијски језик у Шпанији (Баскија), велшки језик у Великој Британији (Велс)) (Extra and Gorter 2001: 26–27; Ulasiuk 2013: 6–10).

Специфични документи о језичким правима мањинских група имиграната у Европи готово да не и постоје⁶. У том смислу је веома битно поменути Повељу основних права Европске уније (енг. Charter of fundamental rights of the European Union) од 14. децембра 2007. године, где се (члан 14) наводи да свако има право на приступ образовању и могућност да добије бесплатно обавезно образовање (Khetagashvili and Korkelia 2010: 21). Мада се ово право у потпуности не поштује ни у развијеним демократским друштвима, постоји сагласност да образовна дискриминација у односу на одређене етничке групе више не може бити прихваћена нити толерисана у Европи. Забележено је да постоји све већи број случајева пријављивања дискриминације и сегрегације ромске деце у образовању (Ulasiuk 2013: 6–11). Да би се проблеми дискриминације и сегрегације ромске деце у образовном систему решили, потребно је дефинисати образовну политику која ће се заснивати и залагати за један свеобухватнији приступ како према већинској популацији тако и мањинској, ромској, популацији. Сврха таквог приступа била би установљавање образовне средине чије би главне карактеристике биле: толеранција, поштовање различитости, вишекултурно образовање и правремено санкционисање и осуда свих облика дискриминације и сегрегације. Образовна политика коју одређена земља води према ромској популацији доста говори и о самом друштву у целини. Стога је и неопходно образовну политику сваке земље ускладити са циљевима Декаде Рома (Филиповић 2009: 137–139).⁷

2.1. МЕЂУНАРОДНИ И РЕГИОНАЛНИ ПРАВНИ ОКВИРИ ПРИМЕНЉИВИ НА КОСОВО

У мултиетничком косовском друштву, у оквиру националног законодавства⁸, примењују се различити међународни и регионални правни про-

6 Главни документ који се бави језичким правима мањинских група имиграната је Директива Европске заједнице (сада Европске уније) за школовање деце „радника миграната”, објављена у Бриселу, јула 1977. године. Иако се Директива бави промоцијом легитимности мањинских језика имиграната, поред застарелости, она је и веома ограничена у погледу наставе на мањинским језицима.

7 Детаљније објашњење о међународној иницијативи познатој под називом Декада Рома видети: Филиповић 2009 (фуснота 3).

8 Аутор овде првенствено мисли на Устав Косова (члан 22). Закон о употреби језика на Косову (бр. 02/Л-37 о употреби језика) је уврштен и у Устав Косова.

писи о остваривању језичких права мањина. Закони који се примењују на Косову углавном су засновани на принципима недискриминације и очувања културног, верског и етничког идентитета посредством мањинске језичке толеранције и промоције. Европска повеља о регионалним или мањинским језицима и Оквирна конвенција за заштиту националних мањина налазе се и у Уставу Косова (члан 22. и 58). Косово је у обавези да спроводи поменуте међународне и регионалне инструменте који имају предност у односу на национално законодавство (European Centre for Minority Issues – ЕСМИ 2014).

3. НАЦИОНАЛНА СТРУКТУРА КОСОВА И ЕТНИЧКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

На Косову су званично признате следеће мањинске или етничке заједнице: Срби, Бошњаци, Турци, Хрвати, Роми, Ашкалије, Египћани⁹, Црногорци, Горанци и други¹⁰ (ЕСМИ 2012б; Stevens 2009; Baldwin 2006; The National Office for the Judiciary 2012). Етничке заједнице на Косову у већини случајева живе у географски одвојеним областима, а као најдрастичнији пример бисмо навели српско и албанско становништво које живи у подељеном граду – Косовској Митровици. Матерњи језик Горанаца је горански (сличан македонском, „нашински”, називају га и архаичним српским), док се ромска етничка заједница после сукоба на Косову самостално идентификовала, односно поделила у три скупине: Роме, Ашкалије и Египћане. Роми говоре ромским или српским као матерњим језиком, док је Ашкалијама и Египћанима матерњи језик углавном албански. Роми, Ашкалије и Египћани представљају најмаргинализовану етничку заједницу на Косову са високом стопом неписмености (Stevens 2009: 9–10).

Када говоримо о националној структури на Косову веома је тешко доћи до поузданих података о броју становника. Последњи попис становништва пре једностраног проглашења независности Косова 2008. године, спроведен је 1991. године, али је био бојкотован од стране косовских Албанаца. Етничка структура становништва је у значајној мери промењена после интервенције НАТО алијансе 1999. године (Stevens 2009; Baldwin 2006). Након једностраног проглашења независности, последњи попис становништва спроведен је 2010. године, али је према неким проценама и извештајима бојкотован од стране осталих етничких мањина, посебно Срба који живе на Косову (ЕСМИ

9 Веома често се за мањинске заједнице Рома, Ашкалија и Египћана користи заједнички назив РАЕ.

10 Под другима се најчешће подразумевају Черкези и Јевреји.

2012б: 4; ОЕБС), па га не можемо сматрати поузданим. Поред наведеног, у овом попису становништва нису учествовале ни општине са севера Косова.

Резултати пописа становништва су бројчано и процентуално представљени у следећој табели:

Табела 1: Резултати пописа о етничком или културном пореклу становништва

Званични резултати пописа									
	Албанци	Срби	Бошњаци	Турци	Роми	Ашкалије	Египћани	Горанци	Остали
Бројке	1,616,869	25,532	27,533	18,738	8,824	15,436	11,524	10,265	2,352
	92.9%	1.5%	1.6%	1.1%	0.5%	0.9%	0.7%	0.6%	0.1%
%	92.9%	7%							
Укупно	1,739,825								

Извор: European Centre for Minority Issues – ЕСМИ 2012б: 4.

Нагласили бисмо да се овим пописом установио далеко мањи проценат етничких заједница (10–12%) у односу на претходне процене које је спровела Организација за безбедност и сарадњу у Европи – ОЕБС, а које су укључивале и север Косова. Дата етничка слика, између осталог, може утицати и на законске одредбе које се односе на високо образовање, односно на резервисана места за припаднике мањинских заједница на косовским универзитетима (ЕСМИ 2012б).

4. ЗАКОНСКЕ РЕГУЛАТИВЕ У ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАЊА ЕТНИЧКИХ ЗАЈЕДНИЦА¹¹

Право на употребу матерњег језика у образовном процесу представља једно од најзначајнијих питања за све мањине које живе на Косову. На основу Свеобухватног предлога за решење статуса Косова (анекс 2, члан 3), Устава Косова (члан 59, параграф 2 и 3), Закона о предшколском образовању, Закона о основном и средњошколском образовању, припадници етничких заједница имају право на образовање на једном од службених језика (српски

¹¹ Пошто је предмет нашег истраживања мањинска образовна политика на Косову, ми ћемо овде дати преглед закона које користи албанска страна, јер у српском образовном систему на Косову важе исти закони као и у централној Србији. О мањинским језицима и језичкој образовној политици у Србији детаљније видети радове професорке др Јулијане Вучо и професорке др Јелене Филиповић:

Filipović, Vučo i Đurić 2007; Филиповић 2007.

или албански) на Косову, по свом избору, на свим нивоима. Поред тога, припадници осталих заједница којима службени језици нису матерњи, имају право на предшколско, основно и средње образовање на свом матерњем језику (босански, ромски, турски) у мери прописаној законом (MONT 2010: 1; ФХП 2008; Doli et al. 2010).

Поред наведеног, Закон о употреби језика на Косову (бр. 02/Л-37 о употреби језика) одређује не само једнака права за употребу службених језика, већ и употребу језика у образовању. Овај Закон, који је у складу са уставним оквиром и законима у области образовања на територији Косова, поред употребе службених језика, одређује и употребу језика осталих етничких заједница (чланови 19–24). „У областима настањеним особама припадницима националних заједница чији матерњи језик није званичан језик, особе припадници националне заједнице имају права да слушају предавања на њиховом матерњем језику у јавном школском образовању” (Закон о употреби језика на Косову бр. 02/Л-37, члан 20.1).¹² И поред постојећих правних одредби које су у складу са највишим међународним стандардима, одлука о признању босанског, ромског или турског језика на општинском нивоу сматра се дискреционим правом општина (Stevens 2009: 11). У складу са тим важно је напоменути да је на општинским институцијама и имплементација законских стандарда и њихово увођење у образовни систем.

Како би се осигурало поштовање мањинске језичке политике на општинском нивоу, поред наведених правних регулатива, неопходно је да општински званичници доследно примењују и остале важеће законе од значаја у области образовања: Антидискриминациони закон (Закон бр. 2004/3, члан 2-4), Закон о равноправности полова (Закон бр. 2004/2, члан 14), Закон о локалној самоуправи (Закон бр. 03/Л-040, члан 4. и члан 17), Закон о заштити и унапређењу права заједница и њихових припадника (Закон бр. 03/Л-047, допуњен и измењен законом бр. 04/Л-020, члан 8), Закон о предуниверзитетском образовању (Закон бр. 04/Л –032, члан 3.5. и члан 40) и Закон о образовању у општинама (Закон о бр. 03/Л-068, члан 4. и члан 6). Битно је нагласити да и саме школе поседују значајан степен аутономије у погледу организовања наставе (ЕСМІ 2012а).

Постојање паралелног српског и албанског образовног система, без обавезе учења језика друге заједнице, имало је негативне последице у смислу неравноправног учења српске заједнице у јавном и политичком животу Косова. У паралелним системима образовања обавезно је учење само једног

¹² Недостаци у примени Закона о употреби језика на Косову видљиви су већ у неадекватном преводу самог Закона на српски језик. Пошто је у питању званичан превод који је доступан јавности, аутор се суздржао од обимније корекције текста.

званичног језика, тако да се у косовским школама учи искључиво албански језик, а у српским школама српски језик. У албанском образовном систему постоји недостатак одговарајућих уџбеника и квалификованог кадра за наставу албанског као другог језика. Рад српских школа се налази под надлежношћу Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а рад албанских школа је под надлежношћу косовског Министарства за образовање, науку и технологију (The National Office for the Judiciary 2012: 25–26).

Сви досадашњи покушаји интеграције српских школа у косовски образовни систем су били неуспешни. У Свеобухватном предлогу за решење статуса Косова (анекс 3, члан 7) који је уврштен и у Устав Косова (члан 143), даје се сагласност за употребу образовног плана и програма Републике Србије у школама у којима се настава одвија на српском језику. На тај начин се даје и сагласност за примену наставног плана и програма и уџбеника које је прописало Министарство просвете Републике Србије, под условом да се о томе претходно обавести Министарство образовања, науке и технологије Косова. Члан 7.1.2 налаже да, уколико постоји приговор од стране косовског Министарства образовања, науке и технологије због примене посебног наставног плана или уџбеника, независна комисија преиспита наставни програм или уџбеник како би обезбедила усаглашеност са Уставом Косова и косовским законима (MONT 2010: 2). Независна комисија¹³ је у првој половини 2009. године прегледала наставни план и програм и уџбенике који се користе у српском образовном систему и обезбедила препоруке за промену, пре свега садржаја уџбеника, како би се постигла усаглашеност са Уставом Косова и важећим законима. Поменуте препоруке су требале да доведу до промена српског наставног плана и програма, али ни до данашњег дана није дошло до промена у наставном плану и уџбеницима у српском образовном систему на Косову. Косовски Срби одбијају да се на било који начин укључе у процес договарања са Министарством образовања, науке и технологије Косова око тога како би требало да изгледа наставни план и програм на српском језику које би издало ово министарство (MONT 2010; ФХП 2008; Najvirtova and Burema 2011: 6).

13 Канцеларија међународног цивилног представника на Косову, која је затворена 2012. године и Министарство образовања, науке и технологије Косова оформиле су Независну комисију 2009, која је прегледала наставни план и програм и уџбенике који се користе у српском образовном систему.

5. ПОЛОЖАЈ ЕТНИЧКИХ ЗАЈЕДНИЦА У ПАРАЛЕЛНИМ СИСТЕМИМА ОБРАЗОВАЊА

У српском образовном систему обавезно образовање траје осам година. Целокупна образовна документација (сведочанства, индекси, ђачке књижице, дипломе), уџбеници и плате просветним радницима и ненаставном особљу на Косову долазе из Србије. Наставу у српским образовним институцијама прате Горанци, Хрвати, Црногорци и већина Рома. Настава се углавном одвија у школским објектима који су одвојени од објеката где се школују албанска деца (ФХП 2008: 5; UNICEF 2005).¹⁴ Када је реч о високом образовању, основне образовне институције су два паралелна универзитета: Универзитет у Приштини (албанска заједница) и Универзитет у Косовској Митровици (српска заједница). Значајно је напоменути и да на територији Косова постоји Амерички универзитет (АУК), као и веома велики број приватних факултета.

У албанском образовном систему, обавезно образовање траје девет година. Сведочанства, индекси, ђачке књижице и дипломе су на бошњачком, турском и албанском језику (ФХП 2008). Наставу у косовским образовним институцијама прате Ашкалије, Египћани, Турци и велики део Бошњака.

Српска етничка заједница на Косову има највиши индекс образовања. У просеку, ова заједница се образује 10,61 година. Стопа писмености је прилично висока у односу на остатак становништва: само 1% мушкараца и 4% жена су неписмени. Око 12,3% косовских Срба студира или су завршили факултет или средњу школу. Са друге стране, статистички подаци говоре да око 9,7% косовских Албанаца похађа или су завршили средњу школу или факултет. Бошњаци, Турци и Горанци се просечно образују 8,61 година, али је код ове заједнице алармантна чињеница да око 30% њих не похађа средњу школу. Роми, Ашкалије и Египћани (РАЕ) су најмање образовани на Косову. Више од 16% РАЕ су неписмени, а више од једне четвртине деце не похађа основну школу. Ситуација је далеко озбиљнија када говоримо о средњем образовању, где око 78% жена и 62% мушкараца не похађа средњу школу (UNICEF 2005: 12–13).

14 После завршетка сукоба на Косову 1999. године, српске школе су углавном измештене по сеоским срединама. Косовска Каменица је редак пример града на Косову, где се Срби и Албанци школују у истом школском објекту, у различитим сменама, делећи исто школско двориште (ОШ „Десанка Максимовић“).

Табела 2: Образовни индекс

ОБРАЗОВНИ ИНДЕКС	
СРБИ	10, 61
АЛБАНЦИ	9, 33
РАЕ	6, 09
ОСТАЛИ	8, 61

Извор: UNICEF, 2005:13.

Горанска етничка заједница наставу углавном похађа у српским школама, о чему одлуку доносе њихови родитељи. Уколико се и школују у оквиру косовског образовног система онда наставу похађају на бошњачком језику, при чему им је албански други страни језик. Самим тим, узимајући у обзир квалитет наставе албанског језика, они високо образовање углавном стичу у Србији или Македонији, где им је дозвољено студирање на изабраном језику или на језику који довољно добро познају (ФХП 2008; ОЕБС 2009б).

Турска и бошњачка етничка заједница, која се образује на матерњем језику у оквиру албанског образовног система, сусреће се са проблемима практичне природе, пре свега у погледу квалитета уџбеника. Уџбеници се углавном допремају из Турске и Босне, те се стога и не поклапају са косовским наставним планом и програмом. Дешава се и да су уџбеници неадекватно преведени, уколико нису допремљени из матичних земаља. На тај начин су припадници ових заједница у далеко неповољнијем положају у односу на албанску заједницу, када говоримо, на пример, о полагању класификационих испита приликом уписа на факултет. Турци и Бошњаци се жале и на недостатак образовне документације на матерњем језику (Stevens 2009: 11; Najvirtova and Burema 2011). Бошњачки језик је признат на локалном нивоу у три општине, па и поред тога ова етничка мањина, која се образује у оквиру оба система, у зависности од тога где живе, нема могућност да учи о бошњачкој историји, култури и традицији. Бошњаци високо образовање на матерњем језику на Косову могу стећи на Високој пословној школи у Пећи и Учитељском факултету у Призрену (Stevens 2009: 8). Турска етничка заједница може да студира на матерњем језику на Учитељском факултету у Призрену и Одељењу за турски језик и оријенталистику на Универзитету у Приштини (ФХП 2008).

Роми, Ашкалије и Египћани су етничка скупина која је највише изложена сегрегацији и дискриминацији у оба образовна система на Косову. Сиromaштво је главна препрека образовању, нарочито на нивоу средњег или

високог образовања. Иако Роми, Ашкалије и Египћани могу да приступе средњем и високом образовању, односно постоје одвојене образовне квоте за ову етничку заједницу, у пракси, приступ образовању је тешко остварљив. У складу са тим је и Влада Косова донела Стратегију за интеграцију заједница Рома, Египћана и Ашкалија и Акциони план за спровођење дате стратегије како би ове заједнице могле на делотворнији начин да користе своје право на образовање и остала права и слободе¹⁵ (Канцеларија за везу Европске комисије на Косову; ERRC 2011: 99; ЕСМІ 2012а).

Од свих етничких заједница, једино Роми имају веома мале могућности да се школују на матерњем језику. Иако су у оквиру косовског образовног система израђени планови и програми на ромском језику, они се још увек спроводе као пилот-пројекти и то само у општини Призрен. Проблем ове заједнице је и недостатак учбеника, као и недовољан број и оспособљеност предавача да наставу изводе на ромском језику (ЕСМІ 2012а: 12). Положај Рома није много бољи ни у српском образовном систему, јер се поједини часови одржавају на ромском језику само у неким основним школама у Гњилану, Косовској Митровици, Косову Пољу и Јањеву (Ћајић 2009а: 5). Остале националне мањине на Косову углавном наглашавају да ни српски ни албански образовни системи не омогућавају очување њиховог националног и културног идентитета.

6. ЗАКЉУЧАК

Сматрамо да будућа језичка образовна политика на Косову треба да буде заснована на европској вишејезичкој компетенцији, која ће подразумевати учење најмање три језика за свакога: учење матерњег језика (језика идентификације), учења језика окружења и језика комуникације (енглеског као *lingua franca* језика). Тиме би био побољшан не само однос, суживот и степен толеранције између косовских Срба и Албанаца, већ би се и осталим етничким мањинама пружиле веће могућности за остваривање законом загарантованих језичких права.

У последњем извештају Савета Европе о стању мањина на Косову (2013: 9) наводи се да, у одсуству наставе на српском језику у оквиру косовског курикулума, деца која припадају српској етничкој заједници и већина ромске деце, и даље похађају школе под српском управом, користећи план и програм Републике Србије. У извештају се, такође, наводи да међу децом

¹⁵ Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија на Косову дала је своје виђење спровођења ове стратегије 2011. године.

која похађају различите образовне системе готово да и нема интеракције. Иако су приметни напори да се школе модернизују, не постоји воља да се „институционализује квалитетна настава на оба службена језика у свим школама, путем двојезичне и вишејезичне наставе” (Савет Европе 2013: 9). Тренутно деца различитих етничких заједница на Косову користе уџбенике који се разликују не само у погледу језика којим су написана, већ и у садржају. Велики изазов и даље остаје увођење уџбеника који ће бити прихватљиви за све етничке заједнице које живе на Косову.

Можемо закључити да, иако постоје школе где се настава одвија на босанском, турском и факултативно на ромском језику, је недовољно учињено у погледу квалитета образовања на датим језицима, квалитета и квантитета наставних материјала у оквиру оба образовна система. Поједине етничке заједнице на Косову, и у 21. веку, у Европи, не уживају своја законом загарантована права, укључујући и право на образовање. Не ретко се дешава да су дате етничке заједнице, уколико и имају приступ образовању, жртве сегрегације у образовању, што се посебно односи на Роме, Ашкалије и Египћане, који су најмаргинализованија, најдискриминисанија и најрањивија етничка скупина на Косову. Два постојећа образовна система на Косову су, поред тога што су додатно допринела и учврстила поделу косовских Срба и Албанаца, довела и до практичних негативних импликација за остваривање ширих језичких и мањинских права осталих мањинских етничких заједница које живе на Косову.

ЛИТЕРАТУРА

- Bache, I., and Taylor, A. (2003). “The politics of policy resistance: reconstructing higher education in Kosovo“. *Journal of Public Policy* 23(3): 279–300.
- Baldwin, C. (2006). *Minority Rights in Kosovo under International Rule*. London: Minority Rights Group International.
- Demaj, U., and Vandenbroucke, M. (2013). *Linguistic Landscapes and Language Visibility: The Discrepancy between the Official Language Policy and the Linguistic Reality in the case of Pristina, Kosovo*. (MA thesis): Universiteit Gent.
- Doli, D., Cabiri, K. and F. Korenica. (2010). “Equalizing the Use of Language: A View to Kosovo Law’s Guarantees upon Minority Languages“. *The Open Law Journal* 3: 6–14.
- Extra, G., and Gorter, D. (2001). “Comparative perspectives on regional and immigrant minority languages in multicultural Europe“. *Multilingual matters*: 1–44.

- Филиповић, Ј. (2007). “Идеолошки аспекти политике и планирања наставе језика“, у *Савремене тенденције у настави језика и књижевности*, ур. Ј. Вучо (Београд: Филолошки факултет): 375–385.
- Филиповић, Ј. (2009). “Српски као језик образовања за ромску децу из реадмисије и интерно расељену ромску децу: модел језичке подршке“, у: *Индивидуализација у настави језика*, ур. Ј. Вучо (Никшић: Филозофски факултет Универзитета Црне Горе): 137–150.
- Filipović, J., Vučo, J. and Đurić, Lj. (2007). “Critical review of language education policies in compulsory primary and secondary education in Serbia“. *Current Issues in Language Planning* 8:1: 222–242.
- García, O., Skutnabb-Kangas, T. and Torres-Guzmán, M. E. (Eds.). (2006). *Imagining multilingual schools: Languages in education and globalization*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Hornberger, N. H. (1998). “Language policy, language education, language rights: Indigenous, immigrant, and international perspectives“. *Language in society* 27(04): 439–458.
- Исаковић, З. (2002). “Демократија, људска права и етнички сукоби у глобализованом свету“. *Међународни проблеми* 54/4: 357–378.
- Khetagashvili, N. and Korkelia, K. (2010). *The Right to education of National Minorities: comparative analyses between International standards and Georgia*. (MA thesis): Institute of European Studies at Tbilisi State University.
- Кукић, С. (2001). “Положај националних и верских мањина у Босни и Херцеговини“. *Политичка мисао* 03: 122–137.
- Kymlicka, W. and Patten, A. (2003). “Language rights and political theory“. *Annual Review of Applied Linguistics* 23: 3–21.
- Милорадовић, С. (2002). “Српски језик у контексту актуелне језичке политике на Косову и Метохији“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику Нови Сад* 45/1-2: 336–345.
- Najvirtova, A. and Burema, L. (2011). “Assessing Minority Language Rights in Kosovo“. *Pristupljeno 17. 5. 2014*. URL: <http://kv.sapientia.ro/data/miremir_pres/andrea_najvirtova_lars_burema.pdf>.
- Paulston, C. B. and Heidemann, K. (2006). “Language policies and the education of linguistic minorities“. *An introduction to language policy: Theory and method*: 292–310.
- Радушки, Н. (2008). “Положај националних мањина у развијеним европским земљама“. *Миграцијске и етничке теме* 24(3): 235–249.
- Сикимић, Б. (2010). “Лингвистичка реалност Косова: диглосија и лингвистички империјализам“, у: *Српски језик, књижевност*,

- уметност. 2, *Империјални оквири књижевности и културе*, ур. Д. Бошковић (Крагујевац: ФИЛУМ): 143–152.
- Sommers, M. and Buckland, P. (2004). *Parallel worlds: rebuilding the education system in Kosovo*. Paris: International Institute for Educational Planning.
- Становчић, В. (2008). “Појам националне мањине и третирање индивидуалних и колективних права“. *Годишњак ФПН* 2: 479–503.
- Stevens, G. (2009). *Filling the vacuum: ensuring protection and legal remedies for minorities in Kosovo*. London: Minority Rights Group International.
- Ułasiuk, I. (2013). “Comparative analysis of educational rights of national minorities and migrants in Europe“. European University Institute Robert Schuman Centre for Advanced Studies. *EUI Working Paper RSCAS* 2013/80.

ЗАКОНИ И ИЗВЕШТАЈИ

- Charter of fundamental rights of the European Union. (14 December 2007). URL: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>>. Pristupljeno 16. 5. 2014.
- Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement. (2007). URL: <http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf>. [Data file]. Pristupljeno 5. 2. 2014.
- Свеобухватни предлог за решење статуса Косова доступан је и на српском језику преко URL: <http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal_-_Sveobuhvatan_predlog_-_serbian_final.pdf>.
- Центар за деполитизацију косовског друштва (2011, јун). “Употреба српског језика на саобраћајним путоказима“. Медија центар, Чаглавица. URL: <<http://www.medijacentar.info/mc-debate/izvetaji/421-upotreba-srpskog-jezika-na-saobraajnim-putokazima-27062011>>. Приступљено 4. 5. 2014.
- Council of Europe (Савет Европе). (2013, September). “Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Strasbourg. URL: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Kosovo_en.pdf>. Pristupljeno 4. 5. 2014.
- 2012a – European Centre for Minority Issues Kosovo (ECMI). (2012, oktobar). “Poboljšanje pružanja obrazovanja za zajednice Roma, Aškalija i Egipćana: Primeri dobre prakse i preporuke“. Priručnik za opštinske zvaničnike. Kosovo. URL: <http://www.ecmikosovo.org/wp-content/Publications/Hand_book_and_manuals/2012-10_ECMI_Kosovo_Manual_on_Improving_the_Delivery_of_Education_for_Roma_Ashkali_and_Egyptian_Communities_Good_Practices_and_Recommendations/serb.pdf>. Pristupljeno 14. 5. 2014.

- 20126 – European Centre for Minority Issues Kosovo (ECMI). (2012, December). “Minority Communities in the 2011 Kosovo Census Results: Analysis and Recommendations. Kosovo“. URL: <http://www.ecmikosovo.org/wpcontent/Publications/Policy_briefs/201212_ECMI_Kosovo_Policy_Brief_Minority_Communities_in_the_2011_Kosovo_Census_Results_Analysis_and_Recommendations/eng.pdf>. Приступљено 14. 5. 2014.
- European Centre for Minority Issues Kosovo (ECMI). (2014, January). “Praćenje i ocenjivanje jezičkih prava: Uvođenje upotrebe pokazatelja u rad Skupštine Kosova“. URL: <http://www.ecmikosovo.org/wp-content/uploads/2014/01/Piloting-the-Use-ofIndicators-in-the-Work-of-the-Assembly-of-Kosovo_Final-Report_January-2014_SRB.pdf>. Приступљено 24. 5. 2014.
- European Roma Rights Centre (ERRC). (2011, December). “Abandoned minority: Roma rights History in Kosovo“. Hungary. URL: <<http://www.errc.org/cms/upload/file/abandoned-minority-roma-rights-history-in-kosovo-dec-2011.pdf>>. Приступљено 10. 5. 2014.
- Европска повеља о регионалним и мањинским језицима. (1992). Стразбур. URL: <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm>>. Приступљено 12. 5. 2014.
- Фонд за хуманитарно право (ФХП). (2008). *Пракса имплементације Закона о употреби језика у процесу образовања на Косову*. Приштина.
- Канцеларија за везу Европске комисије на Косову. *Образовање за будућност*. Приштина. URL: <http://eeas.europa.eu/delegations/kosovo/documents/press_corner/education_for_the_future_sr.pdf>. Приступљено 14. 5. 2014.
- Косовско-стратешка акциона мрежа (КСАМ). (2013, фебруар). *Изазови и проблеми у спровођењу Закона о употреби језика на Косову*, Приштина.
- Ministry of Education Science & Technology (MONT), (2010, June). *Independent Commission for the Review of Serbian Teaching Materials*. Comprehensive Report. Priština, Kosovo.
- Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија на Косову, Одсек за људска права и владавину права. (2006, децембар). “Употреба језика мањина у општинама на Косову“. URL: <<http://www.osce.org/sr/kosovo/23189>>. Приступљено 15. 4. 2014.
- Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија на Косову, Одељење за надгледање. (2008, јун). “Спровођење Закона о употреби језика од стране косовских општина“. URL: <<http://www.osce.org/sr/kosovo/32764>>. Приступљено 5. 2. 2014.
- 2009б – Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија на Косову, Одељење за људска права и заједнице. (2009, април).

- “Косовске невећинске заједнице у системима основног и средњошколског образовања“. URL: <<http://www.osce.org/sr/kosovo/36980?download=true>>. Приступљено 15. 5. 2014.
- 2009а – Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија на Косову, Одељење за људска права и заједнице. (2009, децембар). “Извештај о процени права заједница“. URL: <<http://www.osce.org/sr/kosovo/40783>>. Приступљено 4. 4. 2014.
- Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија на Косову. (2010, децембар). “Извештај о процени права заједница“. URL: <<http://www.osce.org/sr/kosovo/74600>>. Приступљено 15. 5. 2014.
- Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија на Косову. (2011, фебруар). “Вишејезичко законодавство на Косову и његови изазови“. URL: <<http://www.osce.org/sr/kosovo/87706>>. Приступљено 7. 5. 2014.
- Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија на Косову. (2011, мај). “Спровођење Акционог плана Стратегије за интеграцију заједница Рома, Ашкалија и Египћана на Косову“. URL: <http://www.seee-educoop.net/education_in/pdf/rae-srpski.pdf>. Приступљено 15. 5. 2014.
- 2012а – Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија на Косову. (2012, јул). “Извештај о процени права заједница“. URL: <<http://www.osce.org/sr/kosovo/92247>>. Приступљено 7. 5. 2014.
- 2012б – Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија на Косову. (2012, септембар). “Мере спровођења закона који утичу на људска права на Косову“. URL: <<http://www.osce.org/sr/kosovo/94362>>. Приступљено 7. 5. 2014.
- The National Office for the Judiciary. (2012). “Kosovo – misija za utvrđivanje činjeničnog stanja“. URL: <http://www.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/eus_projekt_dokumentumok/misija_za_utvrđivanje_cinjenicnog_stanja_0.pdf>. Приступљено 15. 5. 2014.
- The Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995). URL: <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>>. Приступљено 16. 5. 2014.
- The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities. (1996). URL: <<http://www.osce.org/sr/hcnm/32191?download=true>>. Приступљено 19. 5. 2014.
- UNICEF. (2005). “Quality education for all in Kosovo“. Pristina/Zvečan. URL: <http://www.seeeeducoop.net/education_in/pdf/UnicefQualityEducationforAllinKosovofinal.pdf>. Приступљено 12. 5. 2014.
- Устав Косова. (2008). URL: <<http://www.kushtetutakosoves.info/?cid=3,247>>. [Званични подаци]. Приступљено 6. 5. 2014.

- Закон бр. 02/L-37 о употреби језика, Привремена администрација Мисије Уједињених нација на Косову (УНМИК). (2006). URL: <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2006_02-L37_sr.pdf>. [Званични подаци]. Приступљено 10. 5. 2014.
- Закон о заштити и унапређењу заједница и њихових припадника [бр. 03/L-047]. URL: <http://www.communityrightsdatabase-ks.com/assets/uploads/files/de160-Zakon-ozastiti-i-promovisanju-prava-zajednica-injihovih-pripadnika-u-Republici.pdf>>. Приступљено 20. 5. 2014.

Marija Nedeljković–Pravdić

MINORITY EDUCATION POLICY IN KOSOVO – THE LEGAL FRAMEWORK AND PARALLEL SYSTEMS OF EDUCATION

Summary

In a multi-ethnic Kosovo society, under national legislation, various international and regional regulations are applied in the field of minorities' linguistic rights. The Law on Use of Languages in Kosovo assures not only the equal rights for the usage of either of the two official languages (Serbian and Albanian), but also their usage in the educational systems. This paper analyzes the existing legal mechanisms for the protection of minority language rights in the Albanian educational system in Kosovo, as well as their implementation in practice. Even though the parallel existence of Serbian and Albanian educational systems has enabled these communities to have an education in their respective mother tongues, it has also contributed to a deeper division between the two primary ethnic groups living in the territory of Kosovo. Although the law guarantees that other ethnic communities in Kosovo have the right to an education in their own native language, the actual practice in certain specific examples does not follow the law. Additionally, the author points out other obstacles faced by ethnic communities in Kosovo, as well as the necessity to change the current educational language policy in Albanian and Serbian schools.

Key words: ethnic communities, minorities, education, language policy, law, mother tongue.